

D E

PROVINCIIS CONSULARIBUS.

O R A T I O XXXV.

A R G U M E N T U M.

Provincia hoc loco dicuntur regiones extra Italiam, in Romanorum dittonem ita redactæ, ut non suis, sed Romanis legibus uterentur; & magistratus acciperent ab urbe missos cum imperio, qui jus dicerent, resque omnes administrarent. Mirabantur vel consules, vel prætores, ut placebat senatui. Quæ dabantur consulibus provincia, appellabantur consulares; quæ prætoribus, prætoricæ; neque ulla erat, quæ non posset fieri ex prætoricâ consularis; & ex consulari, prætoricâ. Consules in provincias non proficiscebantur, nisi cum essent perfuncti consulatu; easque obrinebant, quoad sibi succederetur. Antè latam legem Semproniam designatis consulibus decernebantur provincia. Ex lege Semproniam, antequam designarentur in sequentem annum consules, necesse fuit decerni, quæ futura essent provincia consulares. Quod idcirco videtur constituisse C. Gracchus, legis auctor, ne id fieret deinceps, quod olim factum fuerat, ut, si consulatum adepti essent homines, magis apud plebem gratiosi, quam apud optimates, daret illis senatus non nisi viles provincias.

Anno V. C. 697. quo anno hæc habita oratio est, Cn. Cornelius Lentulus Marcellinus, & L. Marcius Philippus consules ad senatum retulerant, ut futuris consulibus provincie decernerentur. Tenebat tunc Macedoniam, Acchiam, & Thessaliam L. Calpurnius Piso Cæsonius: A. Gabinius Babyloniam, Persidem, & Syriam: C. J. Cæsar Gallias cis & trans Alpes uno imperio conjunctas. Erant plerique senatores male in Cæsarem animati, ut quem nimium esse popularem arbitrantur: eique omnes, qui ante Ciceronem sententias dixerant, uno duntaxat excepto P. Servilio,

lio, aut imperium omnino abrogandum consenserant, aut certe, detracta alterutra Gallia, minuendum.

Cicero futuris consulibus eas decernit provincias, quibus Piso & Gabinius præerant: hos esse revocandos; quod neque dignum laude, quidquam gererent; & omnia avare; crudeliter, superbe administrarent: Cæsarem in provincia utriusque Gallie relinquendum; ut fortissimas nationes illas domare pergat, & bellum jam affectum, tandem conficiat.

Status igitur hujus orationis juridicialis est: queritur enim, si rite utile republicæ, illos revocari e provinciis; hunc in provincia retineri. Genus causæ est deliberativum: nam & in curia sententia dicitur, & ad communem utilitatem, tamquam ad scopum, collimat orator. Ab utili itaque, & ab honesto sæpius argumentatur; sed ei adiunguntur multa ex genere demonstrativo amplificationes, dum aut Piso, Gabiniusque vituperantur, aut Cæsar laudatur.

Itum est in Ciceronis, & P. Servilii sententiam; revocari Pisco, & Gabinius redire in urbem, ille anno 698. hic 699. FRONTO DUCÆUS.

I.



I quis vestrum¹, Patres conscripti, expectat, quas sim provincias decreturus, consideret ipse secum, qui mihi homines ex provinciis potissimum detrahendi sint: non dubitabit, quid me sentire conveniat, cum, quid mihi sentire necesse sit², cogitarit. Ac, si princeps³ eam sententiam dicerem, laudaretis profecto. Si solus; certe ignosceretis. Etiam si paulo minus utilis vobis sententia videretur;

¹ Si quis vestrum] Quoniam probe noterant senatores omnes, Pisonem, & Gabinium Ciceronis esse inimicos, facile poterant suspicari, cum odio impulsus potius, quam studio in rempublicam suo, sententiam esse dicturum; hanc statim ex eorum animis evelletur nititur opinionem. Atque hæc exordii esse communis sententia, in quo etiam conatur adducere in odium adversarios; eorumque nomen traducit apud senatum, tanquam hominum de republica male meritorum. Præterit igitur amovet impedimenta omnia, quis sibi officere poterant, ne sua sententia comprobaretur. Nam si aliqua perturbatio commotus, videatur quis sententiam dicere,

non tam rempublicæ commodo, quam libidini propriæ videbitur satisfacere velle. *Masius.*

² Quid mihi sentire necesse sit] Non quidem omnino necessarium erat, ut ita sentiret orator; revocandosque existimaret: & provinciis duos illos consulares, sed ex hypothesi, ut ajunt, si nimirum more suo vellet, id quod esset, e republica suadere. Hoc enim innuit, ea conditione, sique moribus esse homines illos, ut velit, nollit, ita sentire cogatur, neque possit illos in provinciis relinquere, quin de republica male mereatur. *Idem.*

³ Ac, si princeps] Si auctorem hujus sententiae habere non nitemini, eamque princeps

tur; veniam tamen aliquam dolori meo tribueretis. Nunc vero, Patres conscripti, non parva afficior voluptate, vel quod hoc maxime reipublicæ conducit, Syriam, Macedoniamque decerni, ut dolor meus nihil a communi utilitate differat: vel quod habeo auctorem P. Servilium, qui ante me sententiam dixit, virum clarissimum, & cum in universam rempublicam, tum etiam erga meam salutem, fide ac benevolentia singulari.

Quod si ille & paulo ante, & quotiescunque ei locus dicendi ac potestas fuit, Gabinium, & Pisonem, duo reipublicæ portenta, ac pene funera, cum propter alias causas, tum maxime propter illud insigne scelus eorum, & importunam in me crudelitatem, non solum sententia sua, sed etiam verborum gravitate esse norandos putavit: quoniam me animo in eos esse oportet, cujus illi salutem pro pignore tradiderunt ad explendas suas cupiditates? Sed ego in hac sententia dicenda non parebo dolori meo, nec iracundiæ serviam. Quo animo unufquisque vestrum debet esse in illos, hoc ero: præcipuum illum & proprium sensum doloris mei, quem tamen vos communem semper vobis mecum esse duxistis, a sententia dicenda amovebo: ad ulciscendi tempora reservabo.

II. Quatuor sunt provinciæ⁴, Patres conscripti, de quibus adhuc intelligo sententias esse dictas: Galliæ duæ, quas hoc tempore uno imperio videmus esse conjunctas; & Syria, & Macedonia: quas, vobis invitis & oppressis, pestiferi illi consules pro everis reipublicæ præmiis occupaverunt. Decernendæ nobis sunt lege Sempronii duæ. Quid est, quod possimus de Syria, Macedoniaque dubitare? Mitto, quod eas ita partas habent ii, qui nunc obtinent, ut non ante attigerint, quam hunc ordinem condemnarint⁵, quam auctoritatem vestram e civi-

ac primus dicerem, laudaretis profecto quod sententiam dixissent reipublicæ utilem. Si solus ita sentirem, ex ea ipsa solitudine videri quidem posset hæc sententia minus reipublicæ utilis, quam nemo comprobasset: sed si minus laudaretis sententiam, ignoscereis certe, &c. *Idem.*

⁴ Quatuor sunt provinciæ] Hæc propositio est orationis, cui partitio ipsa conjuncta est.

Neque enim narratione est opus in deliberationibus. Satis itaque oratori fuit, significare verbo, quasi ad transitionem, quis esset rei ac deliberationis status. *Manut.*

⁵ Hunc ordinem condemnarint] Nam qui Ciceronem condemnarint, qui nihil nisi auctore senatu gesserat, senatum ipsum condemnasse intelliguntur. *Hotom.*

civitate exterminarint: quam fidem publicam⁶, quam perpetuam populi Romani salutem⁷, quam me, ac meos omnes fecidissime, crudelissimeque vexarint.

Omnia domestica illa, atque urbana mitto; quæ tanta sunt, ut nunquam Annibal huic urbi tantum mali optarit, quantum illi effecerint. Ad ipsas venio provincias. Quarum Macedonia, quæ erat antea munita plurimorum imperatorum non turribus, sed tropæis; quæ multis victoriis erat jamdiu, triumphisque pacata; sic a Barbaris, quibus est propter avaritiam pax erepta, vexatur, ut Thessalonicenses, positi in gremio imperii nostri, relinquere oppidum, & arcem munire cogantur: ut via illa nostra, quæ per Macedoniam est usque ad Hellepontum militaris⁸, non solum excursionibus Barbarorum sit infesta, sed etiam castris Threiciis distincta, ac notata. Ita gentes eæ, quæ, ut pace uterentur, vim argenti dederant præclaro nostro imperatori; ut exhaustas domos replere possent, pro empta pace bellum nobis prope justum intulerunt. Jam vero exercitus ille noster, superbissimo delectu⁹, & durissima conquisitione¹⁰ collectus, omnis interit.

III. Magno hoc dico cum dolore. Miserandum in modum milites populi Romani capti, necati, deserti, dissipati sunt; incuria, fame, morbo, vastitate¹¹ consumpti: ut, quod est indignissimum, scelus^{*} imperatoris in poenam exercitus expectatum

Tom. VI.

R

⁶ Fidem publicam] P. Manutius recte fidem publicam dixit esse fidem Ciceroni datam a senatu, cum ejus iustu in carcere necavit Catilinæ focos. *Grævius.*

⁷ Perpetuam populi Romani salutem] Huc facit quod scripsit Cicero, de Legib. l. III. c. 12. Ita se res habet, ut, si senatus dominus sit publici consilii, quodque ita creverit, defendant omnes: & si ordinem reliqui, principis ordinis consilio rempublicam gubernari velint, possit, ex temperatione iuris, cum potestas in populo, auctoritas in sensu sit, teneri moderatus & concors civitatis status. Si juris illa temperatio concordem civitatis statum continet, in quo ejus est posita salus: hanc ergo vexavere improbi consules, qui senatus auctoritate exterminata, populo inconsultam potestatem dederunt. *Froms Ducerus.*

⁸ Via illa nostra... militaris] De hac militari via per Macedoniam usque ad Hellepontum, agit Nic. Bergerius, in *Militarium viarum Historiâ*, lib. III. cap. 44. quo lectorem remitto.

⁹ Superbissimo delectu] Non qui ab homine superbo sit habitus, sed, ut admonet Manutius, eodem modo, quo superbissimum iudicium aurium dixit, Orat. cap. 44. quod nimirum nihil, nisi quod perfectum sit, admittit. *Ducerus.*

¹⁰ Durissima conquisitione] Conquisti diligentissime, & sacramento adacti, nulla cuiquam data missione. *Idem.*

¹¹ Vastitate] Sterilitate & solitudine locorum, & inopia rerum omnium. *Græv.*

* Viâ. *Man. Lamb. le imperator... expectatum*

titum esse videatur ¹². Atque hanc Macedoniam, domitis jam gentibus finitimis, Barbariaque compressa, pacatam ipsam per se & quietam tenui praesidio, atque exigua manu, etiam sine imperio, per legatos nomine ipso populi Romani tuebamur: quae nunc consulari imperio, atque exercitu ita vexata est, vix ut se possit diuturna pace recreare: cum interea, quis vestrum hoc non audivit, quis ignorat, Achaos ¹³ ingentem pecuniam pendere L. Pisoni quotannis? vestigal ac portorium Dyrrhachinorum ¹⁴ totum in hujus unius quaestum esse conversum? urbem Byzantium, vobis atque huic imperio fidelissimam, hostilem in modum esse vexatam? quo ille, posteaquam nihil exprimere ab egentibus, nihil ulla vi a miseris extorquere potuit, cohortes in hiberna misit: his praeposuit, quos putavit fore diligentissimos satellites scelerum, ministros cupiditatum suarum. Omitto jurisdictionem in libera civitate ¹⁵ contra leges, senatusque consulta: caedes relinquo, libidines prae-tere: quarum acerbissimum extat indicium, & ad insignem memoriam turpitudinis, & pene ad justum imperii nostri odium, quod constat, nobilissimas virgines se in puteos abjecisse, & morte voluntaria necessariam turpitudinem depulisse.

Nec

¹² Ut, quod est indignissimum, scelus imperatoris in pacem exercitus expectum esse videatur. In loco difficili atque obscuro, alias aliorum conjecturas vide apud Grævium. Nunc, si jus est mihi dicendae sententiae, Ciceronem opinor scripsisse: ut, quod est indignissimum, scelus id in pacem exercitus expectum esse videatur. Cum enim in substantivis nominibus vis demonstrandi major sit, quam in adiectivis, scelus vocat ipsum, de quo agit, Pisonem. Quae Guilieimus: A quibus Piso expectus imperator? Respondere sibi poterat ipse: Fuit expectus a Clodio & Clodiano, a quibus provinciam & copias acceperat. Eandem continet sententiam id quod edidit Lambinus: Ut, quod est indignissimum scelus, is imperator in pacem exercitus expectus esse videatur. Nam id scelus, est is imperator. Sed in illo, id scelus, plus est coloris oratorii. Quocirca Lambinianam lectionem quoniam meam esse alterius explanationem. At Crureus hoc esse fati frigidum, si Piso dicatur expectus esse imperator in pacem exercitus. Credo fore multos, qui

aliter sentiant, & hic sensum videant apprime accommodatum ad id quod volebat Cicero. Volebat autem concitare odium in Pisonem, atque in ejus fautores. Oligorus.

¹³ Achaos] Achaja, proprie appellata, de qua Plinius, l. 5. & Sigonius de Ant. Jure Prov. l. 9. uno imperio conjuncta fuit cum Macedonia; & continebat ipsa Graeciam & Epirum, Ducens.

¹⁴ Portorium Dyrrhachinorum] Vestigal, quod apud Dyrrhachium pendebatur pro mercibus, quae vel exportabantur ex ea regione, vel in eam importabantur. Plura Sigonius, de Ant. Jure Civ. Rom. lib. 1. cap. 16. Idem.

¹⁵ Jurisdictionem in libera civitate] Insignis locus, unde intelligitur, ex civitatibus, quae populus Romanus in suam potestatem redegerat, alias fuisse in provinciae formam redactas, in quibus magistratus populi Romani jurisdictionem exercebat, alias liberas, quae suis legibus & magistratibus utebantur. Horum.

Nec haec idcirco omitto, quod non gravissima sint, sed quia nunc sine teste dico.

IV. Ipsam vero urbem Byzantium fuisse refertissimam atque ornatissimam signis, quis ignorat? quae illi, exhausti sumptibus, bellisque maximis, cum Mithridaticos impetus, totumque Pontum armatum, effervescentem in Asiam, atque erumpentem, aegre repulsum, & cervicibus interclusum suis, sustinerent, tum, inquam, Byzantii, & postea signa illa, & reliqua urbis ornamenta, sanctissime custodita, tenuerunt. Te imperatore infelicissimo & teterrimo, Caesone Calventi ¹⁶, civitas libera, & proximis suis beneficiis a senatu & a populo Romano liberata, sic spoliata, atque nudata est, ut, nisi C. Virgilius, legatus, vir fortis & innocens, intervenisset, unum signum Byzantii ex maximo numero nullum haberent. Quod sanum in Achaja, qui locus, aut lucus in Graecia tota tam sanctus fuit, in quo ullum simulacrum, ullum ornamentum reliquum sit? Emisti a fœdissimo tribuno plebis, tum in illo naufragio hujus urbis, quam tu idem, qui gubernare debueras, everteras: tum, inquam, emisti grandi pecunia, ut tibi pecuniis creditis jus in liberos populos contra senatusconsultum, & contra legem generi ¹⁷ tui dicere liceret. Id emptum ita vendidisti, ut aut jus non diceres, aut bonis cives Romanos everteres.

Quorum ego nihil * nunc, Patres conscripti, in hominem ipsum; de provincia disputo. Itaque omnia illa, quae & saepe audistis, & tenetis animis, etiam si non audiat, praetermitto: nihil de hac ejus urbana, quam ille praesens in oculis vestris mentibusque defixit, audacia loquor: nihil de superbia, nihil de contumacia, nihil de crudelitate disputo. Lateant libidines ejus illae tenebrosae, quas fronte & supercilio, non pudore & temperantia contegebat: de provincia, quod agitur, id disputo. Huic vos non summittetis? hunc diutius manere patiemini? cujus, ut provinciam tetigit, sic fortuna cum im-

R 2 probi-

¹⁶ Caesone Calventi] Vide Orat. in Pison. cap. 14.

¹⁷ Generi] J. Caesaris.

* Vid. Man. Lamb. nunc dicam, P. C. hominem ipsum relinque: de provincia

probitate certavit, ut nemo posset, utrum posterior¹⁸, an infelicior esset, judicare.

An vero in Syria diutius est Semiramis¹⁹ illa retinenda? cujus iter in provinciam fuit ejusmodi, ut rex Ariobarzanes consulem vestrum ad eadem faciendam, tanquam aliquem Threccem conduceret. Deinde adventus in Syriam primus, equitatus habuit interitum: post concisæ sunt optimæ cohortes. Igitur in Syria, imperatore illo, nihil aliud actum est, nisi passionibus pecuniarum cum tyrannis, decisiones²⁰, direptiones, latrocinia, cædes, cum palam populi Romani imperator, instructo exercitu, dexteram tendens, non ad laudem milites hortaretur, sed omnia sibi & empta, & emenda esse clamaret.

V. Jam vero publicanos miseros (me etiam miserum, illorum ita de me meritorum miseris, ac dolore) tradidit in servitutem Judæis, & Syris, nationibus natis servituti. Statuit ab initio, & in eo perseveravit, jus publicano non dicere: passionibus sine ulla injuria factas rescidit: custodias sustulit²¹: vestigales multos, ac stipendiarios liberavit: quo in oppido ipse esset, aut quo veniret, ibi publicanum, aut publicani servum²² esse vetuit. Quid multa? crudelis haberetur, si in hostem animo fuisset eo, quo fuit in cives Romanos, ejus ordinis præsertim, qui est semper, dignitate sua, benignitate magistratus sustentatus.

Itaque videtis, Patres conscripti, non temeritate redemptionis, aut negotii gerendi incertitia, sed avaritia, superbia, crudelitate Gabinii, pene afflictos jam atque everfos publicanos: qui-

18 *Posterior*] Hoc est, improbius, nequior. Ut enim in censendis estimandisque hominibus, ponuntur in prima classe boni ac probi, ita improbi & nequam in postrema. *Ducens.*

19 *Semiramis*] Gabinius: ob mores effeminatos, qui describuntur in Orat. pro Sextio, cap. 8. & quod Assyria regno potita sit eam mulier, de qua Julius lib. 1. cap. 2. *Idem.*

20 *Decisiones*] Decisio, est passio, transactio, atque adeo conditio transigendi. *Ernest.*

21 *Custodias sustulit*] Publicani servos habebant in regionum finibus, ad portas urbium, ut nunc quoque fit, qui vel obambulant, vel sedentes explorabant, quid importaretur, exportareturve. Hæ sunt *sustulit*, quas sustulit Gabinus. *Fr. Ducens.*

22 *Publicani servum*] Servi Publicanorum ii dicebantur, quorum opera utebantur publicani ad exigendas pecunias. Corrupta latinitas eos appellavit *servientes*: quæ vox, ex trita litera *v*, & sequente mutata de vocali in consonantem, mansit in populari Gallicorum sermone. *Idem.*

quibus quidem vos, in his angustiis ærarii, tamen subveniatis necesse est: etsi jam multis non potestis: qui propter illum hostem senatus, inimicissimum ordinis equesteris, bonorumque omnium, non solum bona, sed etiam honestatem miserè perdiderunt, quos non parsimonia, non continentia, non virtus, non labor, non splendor tueri potuit contra illius heluonis & prædonis audaciam.

Quid? qui se etiam nunc subsidiis patrimonii, aut amicorum liberalitate sustentant, hos perire patiemur? An, si qui frui publico non potuit per hostem, hic regitur ipsa lege censoria²³; quem is frui non finit, qui est, etiam si non appellatur, hostis, huic ferri auxilium non oportet? Retinete²⁴ igitur in provincia diutius eum, qui de sociis cum hostibus, de civibus cum sociis faciat passionibus: qui hoc etiam se plaris esse, quam collegam, putet, quod ille vos tristitia, vultuque deceperit, ipse nunquam se minus, quam erat, nequam esse simularit. Piso autem alio quodam modo gloriatur, se brevi tempore perfecisse, ne A. Gabinus unus omnium nequissimus existimaretur.

Hos vos de provinciis, si non aliquando deducendi essent, deripiendos non putaretis? & has duplices pestes sociorum, militum clades, publicanorum ruinas, provinciarum vastitates, imperii maculas, teneretis? At iidem vos, anno superiore²⁵, hos eosdem revocabatis, cum in provincias jam pervenissent. Quo tempore si liberum vestrum judicium fuisset, nec toties dilata res, nec ad extremum e manibus erepta esset, restitissetis, id quod cupiebatis, vestram auctoritatem, iis, per quos erat

23 *Legis censoria*] Qua publicanis, si quando accidit ut propter hostes minime possint vestigalia exigere, datur remissio. Eorum etiam videtur, ut eadem conditione sint publicani Syriæ, quandoquidem ab hoste Gabinio fuerunt prohibiti, ne vestigalibus fruerentur. *Idem.*

24 *Retinete*] Ironia. *Idem.*

25 *Anno superiore*] Senatus ut superioris anni vulneribus mederetur, primum omnium Ciceronem ab exilio revocavit, deinde delibavit de universa republica. Censebatur

multi omnes leges Clodii per vim & contra auspicia latas esse abrogandas, atque inter cæteras tam, qua Pisoni Macedoniam, Gabinio Syriam decreverat: sed cum inter eas una esset maxime popularis, qua remissis semilibus & trientibus frumentum de publico plebi dabatur, Senatus liberam non fuit, quod cupiebat, decernere, cum præsertim eo tempore propter famem seditio timeretur, nec hujus legis abrogatione plebs exacerbanda videretur. *Abrian.*

erat amissa, revocatis, & his ipsis præmiis²⁶ extortis, quæ erant pro scelere, atque everfione patriæ consecuti.

VI. Quam poenam si tum aliorum opibus, non suis, invittissimis vobis, evolarunt: at aliam multo majorem, gravio-remque subierunt. Quæ enim homini, in quo aliquis si non famæ pudor, at supplicii timor est, gravior poena accidere potuit, quam non credi literis iis, quæ rem bene gestam in bello nuntiarent? Hoc statuit senatus, cum frequens supplicationem Gabinio denegavit: primum homini, sceleribus, flagitiis contaminatissimo, nihil esse credendum: deinde a proditore, atque eo, quem præsentem hostem reipublicæ cognosset, bene rem geri non potuisse: postremo, ne deos quidem immortales velle aperiri sua templa, & sibi supplicari hominis impurissimi & sceleratissimi nomine. Itaque ille alter, aut ipse est homo doctus, & a suis Græcis subtilius eruditus, quibuscum jam in exoetra helluatur, antea post siparium²⁷ solebat: aut amicos habet prudentiores, quam Gabinius, cujus nullæ literæ perferuntur.

VII. Hosce igitur imperatores habebimus? quorum alter non audet nos certiores facere, nè imperator appelleretur: alterum, si tabellarii non cessarint, necesse est paucis diebus peniteat audere. Cujus amici, si qui sunt, aut si belluæ tam immani tamque terræ possunt illi esse amici, hac consolatione utuntur, etiam T. Albucio supplicationem hunc ordinem denegasse. Quod est primum dissimile. Res in Sardinia cum mastrucatis²⁸ latrunculis a proprætore una cohorte auxiliaria gesta, & bellum cum maximis Syriæ gentibus, ac tyrannis, consulari exercitu imperioque confectum. Deinde Albucius, quod a senatu petebat, ipse sibi in Sardinia ante decreverat. Constat enim, Græcum hominem²⁹ ac levem in ipsa provincia quasi

²⁶ *Præmiis*] Provincias præmia vocat scelerum, quia Clodius eas decrevit. Coss. quod Ciceronem & patriam prodidissent. *Idem.*

²⁷ *Exoetra* . . . *siparium*] Voces theatricæ. *Exoetra*, machina spectatōribus res intus gestas patefaciens: *siparium*, eas regens. *Fronto Dicitur.*

²⁸ *Mastrucatis*] Mastruca vestis erat Sar-

dorum e pellibus. *Turnebus*, quem vide Advers. XX. 9.

²⁹ *Græcum hominem*] Non quod natus in Græcia esset Albucius, sed quoniam doctus Græcis literis, vel potius pene Græcus ut ait Cicero, *Brut.* 35. Item *De Finib.* I. 3. *Dicitur.*

quasi triumphasse. Itaque hanc ejus temeritatem senatus supplicatione denegata notavit.

Sed fruatur sane hoc solatio: atque hanc insignem ignominiam, quoniam uni, præter se, iniusta est, putet esse levio-rem, dummodo, cujus exemplo se consolatur, ejus exitum expectet³⁰: præsertim cum in Albucio nec Pisonis libidines, nec audacia Gabinius fuerit; hac tamen una plaga conderit, ignominia senatus³¹.

Atqui duas Gallias qui decernit consulibus duobus³², hos retinet ambo: qui autem alteram Galliam, & aut Syriam, aut Macedoniam, tamen alterum retinet, & in utriusque pari scelere disparem conditionem facit. Faciam, inquit, illas prætorias³³, ut Pisoni & Gabinio succedatur statim. Si hic finat³⁴. Tum enim tribunus intercedere poterit, nunc non potest. Itaque ego idem, qui nunc consulibus iis, qui designati erunt, Syriam, Macedoniamque decerno, decernam easdem prætorias³⁵, ut & prætores annuas provincias habeant, & eos quam primum videamus, quos animo æquo videre non possumus.

VIII. Sed mihi credite: nunquam succedetur illis, nisi cum ea lege referetur, qua intercedi de provinciis non licebit. Ita-

³⁰ *Ejus exitum expectet*] Reverfus e Sardinia T. Albucius, de pecuniis repetandis postulatuf fuit; & Athenas exul abiit. *Idem.* Vide Commentar. in *Brut.* 35. Tomo nostro I. p. 428.

³¹ *Ignominia Senatus*] Id est, quam senatus imposuit. Quemadmodum *Æneid.* II. 436, *vultus Ulyssis* est, quod Ulysses inflixerat, ut Servius interpretatur. Videri potest *Gellius IX. 12. Idem.*

³² *Atqui duas Gallias qui decernit consulibus duobus, &c.*] Transit ad alteram confirma-

tionis partem, quæ est de Cæsare in provincia retinendo, quæ duas Gallias, citeriorem & ulteriorem conjungebat. Sed antequam suam confirmet sententiam, alienas qualdam resalit; eorum nimirum, qui fudebant, ut Cæsar potius revocaretur; & duæ Gallias, diviso imperio, designandis consulibus decernerentur: vel, alterutra Gallia Cæsari adempta, alteratur, vel Piso, vel Gabinius revocaretur. Posteriorem hanc partem eo resellit, quod cum pares sint scelere, debet esse par utriusque conditio. *Idem.*

³³ *Faciam, inquit, illas prætorias*] Exponit, ac resellit alteram sententiam, quæ duas Gallias, Cæsari ademptas, duobus futuris consulibus decernebat. Per quamdam propositam loquentem facit auctorem ejus sententia. Si revoco, *inquit*, Cæsarem, non idcirco Pisonem & Gabinium retineo in provinciis, quos obtinent. Immo vero id ago, ut illis succedatur statim. Nam quæ obtinent provincias, illas faciam prætorias; hoc est, ut diximus, dabo administrandas prætoribus. *Idem.*

³⁴ *Si hic finat*] Responso est Ciceronis: *Modo hic finat.* Cum diceret *hic*, gestu designabat Tribunum. *Idem.*

³⁵ *Decernam easdem prætorias*] Hoc dicit: Quia non poterunt in suas provincias ire consules, nisi post annum; decernam, Syriam & Macedoniam fore interim prætorias; ut eas *Prætores annuas habeant*, administrantque per cum annum, quo anno magistratum in urbe gerent consules, quibus prætorii deceret. Revera facta est Macedonia prior in annum, & Q. Anchario data. *Idem.*

taque, hoc tempore amisso, annus est integer vobis expectandus: quo interfecto, civium calamitas, sociorum ærumna, sceleratissimorum hominum impunitas propagatur. Quod si essent illi optimi viri, tamen ego mea sententia C. Cæsari succedendum nondum putarem. Qua de re dicam, Patres conscripti, quod sentio, atque illam interpellationem mei familiarissimam³⁶, qua paulo ante interrupta est oratio mea, non pertimescam. Negat me vir optimus inimiciorem Gabinio debere esse, quam Cæsari. Omnem enim illam tempestatem, cui cesserim, Cæsare impulsore atque aduttore esse excitatam. Cui si primum sic respondeam, me communis utilitatis habere rationem, non doloris mei: possimne probare, cum id me facere dicam, quod exemplo fortissimorum & clarissimorum civium facere possim? An non Tib. Gracchus³⁷ (patrem dico, cuius utinam filii ne degenerassent a gravitate paterna) tantam laudem est adeptus, quod tribunus plebis solus ex toto illo collegio L. Scipioni auxilio fuit, inimicissimus & ipsius, & fratris ejus Africani, juravitque in concione, se in gratiam non rediisse: sed alienum sibi videri dignitate imperii, quo duces essent hostium, Scipione triumphante, ducti, eodem ipsum duci, qui triumphasset?

Quis plenior inimicorum fuit C. Mario? L. Crassus, M. Scaurus. Aliene inimici? omnes Metelli. At hi non modo illum inimicum ex Gallia sententiis suis non detrahebant, sed & propter rationem Gallici belli, provinciam extra ordinem decernebant³⁸. Bellum in Gallia maximum gestum est: domita

³⁶ Familiarissimam] Quis hic fuerit interpellator, incertum est. Idem.

³⁷ Annus Tib. Gracchus] Vide Gellium, lib. vii. cap. 19. Gratularer amatoribus Ciceronis, si omnes, quas attingit, historias indicare possem sic explicatas. Oliver.

³⁸ Provinciam extra ordinem decernebant] Cum tribus modis extraordinariam provinciam obtinere diceretur quispiam; (1. si privatus esset, 2. si prorogaretur illi imperium, 3. si magistratus ipse nominatim in provinciam mitteretur) quaritur, quomodo Marius extra ordinem gesserit bellum adversus Gallos. An quod erat privatus? Nequaquam; nam in singulos annos consul restituebatur. An proroga-

to imperio seu per populum, seu per senatum? Multo minus; iis enim, qui jam magistratu abiissent, prorogabatur imperium: at Mario, jure consularis, quotannis provincia debebatur. Quid igitur dicendum est? Decretum a Senatu factum fuisse, idemque renovatum quotannis, ut Marius Consul, sine sorte, & nominatim provinciam illam administraret. Hi ergo Senatores, qui Mario provinciam extra ordinem decernebant, ita singulis annis decernebant, ut sublata provinciarum consularium fortitione, eam nominatim Marius haberet, in qua bellum cum Gallis gerebatur. Ferratius.

mita sunt a Cæsare maximæ nationes, sed nondum legibus, nondum jure certo, nondum satis firma pace devinctæ. Bellum affectum videmus, &, vere ut dicam, pene confectum: sed ita, ut, si idem extrema persequitur, qui inchoavit, jam omnia perfecta videamus. Si succeditur: periculum sit, ne instauratas maximi belli reliquias, ac renovatas audiamus. Ergo ego senator, inimicus, si ita vultis, homini; amicus esse, sicut semper fui, reipublicæ debeo. Quid, si ipsas inimicitias depono reipublicæ causa? quis me tandem jure reprehendat? præsertim cum ego omnium meorum consiliorum, atque factorum exempla semper ex summorum hominum factis mihi censerim petenda.

IX. An vero M. ille Lepidus³⁹, qui bis consul & pontifex maximus fuit, non solum memoriæ testimonio, sed etiam annalium literis, & summi poetæ⁴⁰ voce laudatus est, quod cum M. Fulvio collega, quo die censor est factus, homine inimicissimo, in campo statim rediit in gratiam, ut commune officium censuræ communi animo ac voluntate defenderent? Atque, ut vetera, quæ sunt innumerabilia, mittam; tuus pater, Philippe, nonne uno tempore cum suis inimicissimis in gratiam rediit? quibus eum omnibus eadem reipublica reconciliavit, quæ alienarat.

Multa prætereo, quod intueor coram hæc lumina atque ornamenta reipublicæ, P. Servilium, & M. Lucullum: utinam etiam L. Lucullus ille viveret! Quæ fuerunt inimicitia graviores in civitate, quam Lucullorum, atque Serviliorum? quas in viris fortissimis non solum extinxit reipublicæ dignitas, & ipsorum, sed etiam ad amicitiam consuetudinemque traduxit. Quid? Q. Metellus Nepos, nonne consul in templo Jovis optimi maximi, permotus cum auctoritate vestra, tum illius P. Servilii incredibili gravitate dicendi, absens mecum, summo suo beneficio, rediit in gratiam? An ego possum huic esse inimicus, cuius literis, fama, nuntiis, celebrantur auribus quotidie mea novis nominibus gentium, nationum, locorum?

Tom. VI.

S

Ar.

³⁹ Lepidus] Videatur Aulus Gellius, lib. xii. c. 8.

⁴⁰ Summi poetæ] Ennius.

Ardeo, mihi credite, Patres conscripti, (id quod vosmet de me existimatis, & facitis ipsi) incredibili quodam amore patriæ: qui me amor & subvenire olim ⁴¹ impendentibus periculis maximis cum dimicatione capitis, & rursus ⁴², cum omnia tela undique esse intenta in patriam viderem, subire coegit atque excipere unum pro universis. Hic me meus in rempublicam animus pristinus ac perennis cum C. Cæsare reducit, reconciliat, restituit in gratiam. Quod volent denique homines existiment; nemini ego possum esse bene de republica merenti non amicus.

X. Etenim si iis, qui hæc omnia flamma ac ferro delere voluerunt, non inimicitias solum, sed etiam bellum indixi, atque intuli, cum partim ⁴³ mihi illorum familiares, partim etiam, me defendente, capitis iudiciis essent liberati: cur eadem respublica, quæ me in amicos inflammare potuit, inimicis placare non possit? Quod mihi odium cum P. Clodio fuit, nisi quod perniciosum patriæ civem fore putabam, qui, turpissima libidine incensus, duas res sanctissimas, religionem & pudicitiam, uno scelere ⁴⁴ violasset? Num est igitur dubium ex iis rebus, quas is egit, agitque quotidie, quin ego, in illo oppugnando, reipublicæ plus, quam otio meo; nonnulli in eodem defendendo, suo plus otio, quam communi, prospexerint?

Ego me a C. Cæsare in republica disensisse fateor, & sensisse vobiscum: sed nunc iisdem vobis assentior, cum quibus antea sentiebam. Vos enim, ad quos literas L. Piso de suis rebus non aude mittere, qui Gabinii literas insigni quadam nota, atque ignominia nova condemnastis, C. Cæsari supplicationes decrevistis, numero, ut nemini uno ex bello; hono-

⁴¹ *Olim*] Tempore conjurationis Catilinaris. *Duceus*.

⁴² *Rursum*] Tempus innuit, quo urbe pulsus est a Clodio. Nam, ut sæpe dicit, quærebatur causam cædis Clodius, ut inieceret ab ipso Cicerone, si voluisset hic, ut multis millibus adolescentium sibi pareretur, in urbe discederent. Ita ut dicat Cicerone, se iterum videri servasse cives suos, quod noluerit pati, ut pro se decertarent. *Idem*.

⁴³ *Partim*] Hoc est, alii. Exempla collegit J. F. Gronovius, *Observat.* III. 2. Rationem explicavit G. J. Vossius, *lib. de Confruct.* c. 64. Sensus ergo est: cum alios illorum haberem familiares, alios in capitalibus causis defendissem. *Observat.* 44.

⁴⁴ *Uno scelere*] Cum in templum Bonæ Deæ, muliebri vestitu libidinis causa penetravit. *Manius*.

re, ut omnino nemini. Cur igitur expectem hominem aliquem, qui me cum illo in gratiam reducat? Reduxit ordo amplissimus, & ordo is, qui est & publici consilii, & meorum omnium consiliorum auctor & princeps. Vos sequor, Patres conscripti, vobis obtempero, vobis assentior: qui, quamdiu C. Cæsaris consilia in republica non maxime diligebatis, me quoque cum illo minus conjunctum videbatis. Posteaquam rebus gestis mentes vestras, voluntatesque mutastis, me non solum comitem esse sententiæ vestræ, sed etiam laudatorem vidistis.

XI. Sed quid est, quod in hac causa maxime homines admirentur, & reprehendant meum consilium, cum ego idem antea multa decreverim, quæ magis ad hominis dignitatem, quam ad reipublicæ necessitatem pertinerent? Supplicationem quindecim dierum decrevi sententiæ meæ. Reipublicæ satis erat tot dierum, quot C. Mario. Diis immortalibus non erat exigua eadem gratulatio, quæ ex maximis bellis. Ergo ille cumulus dierum hominis est dignitati tributus.

In quo ego ⁴⁵, quo consule referente, primum decem dierum supplicatio decreta Gn. Pompejo, Mithridate interfecto, confestoque Mithridatico bello, cujus sententiæ primum duplicata est supplicatio consularis, (mihi enim estis assensi, cum ejusdem Pompeji literis recitatis, confestis omnibus maritimis terrestribusque bellis, supplicationem dierum duodecim ⁴⁶ decrevistis) sum Cr. Pompeji virtutem & animi magnitudinem admiratus, quod, cum ipse cæteris omnibus esset omni honore antelatus, amplio rem honore alteri tribuebat, quam ipse erat consecutus. Ergo in illa supplicatione, quam ego decrevi, res ipsa tributa est diis immortalibus, & majorum institutis, & utilitati reipublicæ: sed dignitas verborum,

S 2 ho-

⁴⁵ *In quo ego*] Locus hic omnino probat, usque ad Ciceronem consulem, dies non plures quinque fuisse tributos supplicationibus. Duplicavit numerum Cicero consul in gratiam Pompeji; triplicavit in gratiam Cæsaris; qui post paulo quadruplicatam dierum viginti supplicationem habuit, ut ipse narrat *de Bell.*

Gall. lib. xv. Duceus.

⁴⁶ *Supplicationem dierum duodecim*] Assentior iis, qui censent legendum *decem dierum*, quod ex præcedentibus verbis clare patet, *duplicata est supplicatio*. *Grævius*. Ita olim *Manutius*, cui plane assentitur *Fronto Duceus*.

honus, & novitas, & numerus dierum, Cæsaris ipsius laudi gloriæque concessus est.

Relatum est ad nos nuper de stipendio ⁴⁷ exercitus. Non decrevi solum, sed etiam, ut vos decerneretis, laboravi: multa dissentientibus respondi: scribendo affui. Tum quoque homini plus tribui, quam nescio cui necessitati. Illum enim arbitrabar, etiam sine hoc subsidio pecuniæ, retinere exercitum præda ante parta, & bellum conficere posse: sed decus illud & ornamentum triumphi minuendum nostræ parsimonia non putavi. Actum est de decem legatis ⁴⁸, quos alii omnino non dabant, alii exempla quærebant, alii tempus differebant, alii sine ullis verborum ornamentis dabant. In ea quoque re sic sum locutus, ut omnes intelligerent, me id, quod reipublicæ causa sentirem, facere uberius propter ipsius Cæsaris dignitatem.

XII. At ego idem nunc ⁴⁹ in provinciis decernendis, qui illas omnes res egi silentio, interpellor: cum superioribus causis hominis ornamenta fuerint, in hac me nihil aliud, nisi ratio belli, nisi summa utilitas reipublicæ moveat. Nam ipse Cæsar ⁵⁰, quid est, cur in provincia commorari velit, nisi ut ea, quæ per eum affecta sunt, perfecta reipublicæ tradantur? Amœnitas eum, credo, locorum, urbium pulchritudo, hominum nationumque illarum humanitas & lepos, victoriæ cupiditas, finium imperii nostri propagatio retinet. Quid illis terris asperius? quid incultius oppidis? quid nationibus immanius? quid porro tot victoriis ⁵¹ præstabilius? quid Oceano lon-

⁴⁷ Relatum est... de stipendio] Propterea quod cum auxisset suas legiones Cæsar, opus illi fuit novo stipendio, quod a senatu petendum fuit. *Ducens.*

⁴⁸ Actum est de decem legatis] Qui confecto tantum bello mitrebantur ad res provincie componendas: hinc subijcit, *Alii exempla quærebant*, nondum scilicet confecto in Gallia bello. *Ferrarius.*

⁴⁹ An ego idem nunc] Cum ego illa, ad Cæsaris dignitatem magis, quam ad reipublicæ utilitatem facientia, supplicationem quindecim dierum, amplificationem stipendii, missionem decem legatorum decreverim, interpellante nullo, quid est quod nunc interpellor, neque permittat quæ sentio dice-

re, ubi id decerno, quod non ad Cæsaris aliquid, sed ad maximum reipublicæ commodum attinet? *Frono Ducens.*

⁵⁰ Nam ipse Cæsar] A Cæsaris ipsius persona, & ab adjunctis argumenta ducit, quibus probet, nihil esse cur illi, qui favent Cæsari, eum velit manere in Gallia; quoniam nihil sit, cur id velit ipse; & multa sint cur Romæ malit esse. Si ergo vult illic manere diutius, hoc vult idcirco, quoniam utile est reipublicæ: quæ una etiam ratio Ciceronem impellit, ut Cæsarem in provincia retinendum esse censat. *Ducens.*

⁵¹ Quid porro tot victoriis] Non est, inquit, quod dicatur velle Cæsarem manere in Gallia, ut clarioribus victoriis, & propaga-

longius inveniri potest? An reditus in patriam habet aliquam offensionem? utrum apud populum, a quo missus; an apud senatum, a quo ornatus est? An dies auget ejus desiderium ⁵², an magis oblivionem? ac laurea illa magnis periculis parta, amittit longo intervallo viriditatem? Quare, si qui hominem non diligunt, nihil est, quod eum de provincia devocent: ad gloriam devocant, ad triumphum, ad gratulationem, ad summum honorem senatus, equestris ordinis gratiam, populi caritatem.

Sed, si ille hac tam eximia fortuna propter utilitatem reipublicæ frui non properat, ut omnia illa conficiat: quid ego senator facere debeo, quem, etiam si ille aliud vellet, reipublicæ consulere oporteret? Ego vero sic intelligo, Patres conscripti, nos hoc tempore in provinciis decernendis, perpetuæ pacis habere oportere rationem. Nam quis hoc non sentit, omnia alia esse nobis vacua ab omni periculo, atque etiam ab omni suspitione belli? Jamdiu mare videmus illud immensum, cujus fervore non solum maritimi cursus, sed urbes etiam & viæ militares jam tenebantur, virtute Cn. Pompeji sic a populo Romano, ab Oceano usque ad ultimum Pontum, tanquam unum aliquem portum, tutum & clausum teneri: nationes eas, quæ numero hominum, ac multitudine ipsa poterant in provincias nostras redundare, ita ab eodem esse partim recisas, partim repressas, ut Asia ⁵³, quæ imperium

longius imperii finibus, suam ipse famam amplificet. Quid enim illustrius in re militari potest esse, quam illæ sunt victoriæ, quas hactenus retulit? Quid est ultra Oceanum, qui orbem terrarum terminat, & quo imperium populi Romani Cæsar terminavit? *Idem.*

⁵² An dies auget ejus desiderium] Quasi dicat, inquit Manutius: Oblivionem potius, quam desiderium, tempus auget. Quem enim aliquamdiu non vident homines, affluunt tandem non videre, non desiderant, penitus obliviscuntur; atque ut longo temporis intervallo viriditatem amittit laurea illa, quam accepit Cæsar, cum est ob victoriam ab exercitu salutatus imperator, ita ipse ejus victoriæ gratiam perdunt, quam habebant in publicum, tunc cum essent recentes. Hanc

orator comparisonem ingeniose contraxit in metaphoram. *Idem.*

⁵³ Ut Asia, &c.] Asiam hoc loco appellat eam Asiam minoris partem, quæ fuit in ditione regum Pergamenorum, Eumenis, & Attali ejus, qui heredem populum Romanum testamento reliquit. Ea continet Joniam, Cariam, & magnam partem Phocidis. Hanc autem Asiam tribus ait cingi provinciis, Ponto nimirum, ubi regnavit Mithridates; Armenia, ubi Tigranes; & Syria, quam Judæorum regibus, aliisque Pompejus eripuit. Refert Plinius, *H. N. lib. vi. cap. 26.* dixisse Pompejum in concione, cum de rebus suis differret: *Summa summæ in illa gloria fuit, Asiam ultimam provinciarum accepisse, eademque mediæ patriæ reddidisse.* *Ducens.*

rium antea nostrum terminabat, nunc tribus novis provinciis ipsa cingatur. Possim de omni regione, de omni hostium genere dicere. Nulla gens est, quæ non aut ita subacta sit, ut vix extet: aut ita domita, ut quiescat: aut ita pacata, ut victoria nostra imperioque lætetur.

XIII. Bellum Gallicum⁵⁴, Patres conscripti, C. Cæsare imperatore gestum est; antea tantummodo repulsum. Semper illas nationes nostri imperatores refutandas⁵⁵ potius bello, quam laceffendas putaverunt. Ipse ille C. Marius, cujus divina atque eximia virtus magnis populi Romani luctibus funneribusque subvenit, influentes in Italiam Gallorum maximas copias repressit, non ipse ad eorum urbes sedesque penetravit. Modo ille meorum laborum, periculorum, consiliorum socius, C. Pontinius⁵⁶, fortissimus vir, ortum repente bellum Allobrogum⁵⁷, atque hac scelerata conjuratione excitatum, præliis fregit, eosque domuit, qui laceffierant: & ea victoria contentus, republica metu liberata, quievit. C. Cæsaris longe aliam video fuisse rationem. Non enim sibi solum cum iis, quos jam armatos contra populum Romanum videbat, bellandum esse duxit, sed totam Galliam in nostram ditionem esse redigendam. Itaque cum acerrimis nationibus, & maximis Germanorum & Helvetiorum præliis felicissime decertavit: cæteras contrivit, domuit, compulit⁵⁸, imperio populi Romani parere assuefecit, & quas regiones, quasque gentes nul-

⁵⁴ *Bellum Gallicum*] Satis imperatoribus Romanis fuit, si Gallorum compefferent impetus: cæteras eos nunquam provocarunt: ne ipse quidem Marius, ad quem populus Romanus confugit, strage trium exercituum, quos Ambrones Galli, cum Tigurinis conjuncti deleverant, & horum in Italiam venientium metu confertatus. Ambrones quidem vicit Marius ad Aquas Sextias, eamque gentem funditus abolevit; post etiam Cimbricos ac Teutonos, qui cum Ambronibus conspiraverant, ingenti clade fudit; ac in Galliam arma non intulit. *Idem.*

⁵⁵ *Refutandas*] *Refutare* nativa & propria significatio, quam ex Festi, & aliorum fragmentis exprimit Jos. Scaliger, est ollam, cum fervens paulo plus exuberat, injecta aqua compeffere. Hæc metaphora quam sit

ad rem idonea, intelligit, qui non ignorat, quæ ingenia forent gentis Gallicæ. An fuit nunc eadem, nihil ad Tullium. *Idem.*

⁵⁶ *Pontinius*] Vide Catil. III. 2.
⁵⁷ *Allobrogum*] Quidam recentiores Geographi ajunt Allobrogum olim fuisse, quantumcumque terrarum diocesis Viennensis, Genevensis, Gratianopolitana, ac Mauriennensis continetur. Huic sententiæ facile accesserim. Hadr. Valesius, *Noir. Gall.*

⁵⁸ *Compulit*] Compellere, inquit Servius in *Eclóg.* II. 2. proprie est in unum locum diversa animalia cogere. Quæ metaphora apprise facit ad scopum oratoris: significat enim id esse Gallis Cæsarem; quod est homo pecudibus, quas in unum vel gregem, vel armentum cogit. *Fronto Ducens.*

læ nobis antea literæ, nulla vox, nulla fama notas fecerat, has nosse imperator, nosseque exercitus, & populi Romani arma peragrarunt. Semitam tantum Galliæ⁵⁹ tenebamus antea, Patres conscripti: cæteræ partes a gentibus aut inimicis huic imperio, aut infidis, aut incognitis, aut certe immanibus, & barbaris, & bellicosis tenebantur: quas nationes nemo unquam fuit, qui non frangi, domarique cuperet: nemo sapienter de republica nostra cogitavit jam inde a principio hujus imperii, quin Galliam maxime timendam huic imperio putaret: sed propter vim ac multitudinem gentium illarum nunquam est antea cum omnibus dimicatum. Restitimus semper laceffiti⁶⁰. Nunc denique est perfectum, ut imperii nostri, terrarumque illarum idem esset extremum.

XIV. Alpibus Italiam munierat antea natura, non sine aliquo divino numine: nam, si ille aditus Gallorum immanitati, multitudinique patuisset, nunquam hæc urbs summo imperio domicilium ac sedem præbuisset. Quæ jam licet confidunt⁶¹. Nihil est enim ultra illam altitudinem montium usque ad Oceanum, quod sit Italiæ pertimescendum. Sed tamen una atque altera ætas, vel metu, vel spe, vel pœna, vel præmiis, vel armis, vel legibus potest totam Galliam sempiternis vinculis adstringere. Impolitæ vero res, & acerbæ⁶² si erunt reliquæ: quanquam sunt accisæ, tamen efferent se aliquando, & ad renovandum bellum revirescent.

Quare

⁵⁹ *Semitam tantum Galliæ*] Galliam Narbonensem intelligit, quæ jam pridem Domitii Ænobarbi, Fabii Maximi Allobrogici, & aliorum armis in populi Romani ditionem concesserat. *Semitam Galliæ* vocat, quod ea provincia esset velut aditus quidam patens ad cæteras Galliarum regiones. *Abiam.*

⁶⁰ *Restitimus semper laceffiti*] An ergo, quotiescumque decertarunt cum Gallis Romani, ab illis laceffiti, sic eorum excepere impetum, ut nihil cladis acceperint? Atqui sæpe a Gallis cæsi, fugatique sunt; ut ab illis aliquando Galli. Hoc vult: Quoties cum illis dimicatum fuit, id fecimus provocati; defensores fuimus semper, nunquam oppugnatores. *Fronto Ducens.*

⁶¹ *Quæ jam licet confidunt*] Joverit eloquentiæ studiosos conferre quæ in eadem sententiam habentur, *Orat. in Pison. cap. 33. Idem.*

⁶² *Impolitæ vero res, & acerbæ*] Si prius devocetur e provincia Cæsar, qui opus absolverit, & Gallos jugo assuefecerit; si res, quas inchoavit, imperfectas relinquat, eveniet, ut Galli, quamvis nunc profstrati, posthac resurgant, & restituti viribus, atque animis, bellum insaurent: Gallicæ res dicuntur *impolitæ*, ut opera, quibus artifex supremam manum non addidit; *acerbæ*, ut fructus, ante maturitatem læsti; *accisæ*, ut surculi non stirpibus excissi, qui repullulant. *Idem.*

Quare sit in ejus tutela ⁶³ Gallia, cujus virtuti, fidei, felicitati, commendata est. Etenim si Fortunæ muneribus amplissimis ornatus, sæpius ejus deæ periculum facere nolle: si in patriam, si ad deos penates, si ad eam dignitatem, quam in civitate sibi propositam videt: si ad jucundissimos liberos, si ad clarissimum generum redire propararet: si in Capitolium invehi victor cum illa insigni laurea gestiret: si denique timeret casum aliquem, qui illi tantum addere jam non potest, quantum auferre: vos tamen oporteret ab eodem illa omnia, a quo prostrigata sunt, confici velle. Cum vero ille suæ gloriæ jampridem, reipublicæ nondum satisfecerit, & malit tamen tardius ad suorum laborum fructus pervenire, quam non explere susceptum reipublicæ munus: nec imperatorem incensum ad rempublicam bene gerendam revocare, nec totam Gallici belli rationem, prope jam explicatam, perturbare, atque impedire debemus.

XV. Nam illæ sententiæ virorum clarissimorum minime probandæ sunt: quorum alter ulteriorem Galliam decernit cum Syria, alter citeriorem. Qui ulteriorem: omnia illa, de quibus disserui paulo ante, perturbat: simul offendit, eam se sciscere legem ⁶⁴, quam esse legem neget: &, quæ pars provinciæ sit, cui non possit intercedi, hanc se avellere: quæ defensores ⁶⁵ habeat, non tangere: simul & illud facit, ut, quod illi a populo datum sit, id non violet: quod senatus dederit, id senator properet auferre.

Alter belli Gallici rationem habet: fungitur officio boni senatoris ⁶⁶: legem, quam non putat, eam quoque servat. Præfinit enim successori diem. * Qui mihi nihil videtur minus a dignitate disciplinaque majorum dissidere, quam ut, qui

con-

⁶³ Quare sit in ejus tutela] Concludit, non esse devoandum e Gallia Cæsarem, etiam si velit; sed relinquendum ad tutelam ejus nondum confirmatæ, & quasi adolescentis provinciæ. Idem.

⁶⁴ Sciscere legem] Vatinium, quam esse legem negabant, quippe latam contra auspiciam. Eam autem servabat, qui citeriorem Galliam illa lege Cæsari datam adimere non audebat. Ferrat. Vide Indicium Legum.

⁶⁵ Defensores] Nam populi donum tueri poterat Tribunus pl. intercedendo, nisi elapsum foret quinquennium a lege præfinitum. Ferratius.

⁶⁶ Boni senatoris] Bellum enim Gallicum vult a Cæsare confici, cum ulteriorem Galliam non adimat. Idem.

* Lamb. Atqui mihi nihil videtur magis... quam qui consul

consul Kalendis Jan. ⁶⁷ habere provinciam debet, is ut eam desponsam, non decretam, habere videatur. Fuerit toto in consulatu sine provincia, cui fuerit, antequam designatus esset, provincia decreta. Sortietur, an non? nam & non sorti absurdum est, & quod sortitus sis, non habere. Proficiscer paludatus ⁶⁸? quo? quo pervenire ante certam diem non licebit. Januario, Februario, provinciam non habebit. Kalendis ei denique Martiis, nascetur repente provincia. Attamen his sententiis Piso in provincia permanebit. Quæ cum gravia sunt, tum nihil gravius illo, quod multari imperatorem deminutione provinciæ contumeliosum est: neque solum summo in viro, sed etiam mediocri in homine ne accidat, providendum.

XVI. Ego vos intelligo, Patres conscripti, multos decessisse honores eximios C. Cæsari, & prope singulares, quod ita meritis erat, gratis ⁶⁹: sin etiam, ut quam conjunctissimus huic ordini esset, sapientes ac divini fuisset. Neminem unquam est hic ordo complexus honoribus & beneficiis suis, qui ullam dignitatem præstabiliorem ea, quam per vos esset adeptus, putarit. Nemo unquam hic potuit esse princeps, qui maluerit esse popularis. Sed homines aut propter dignitatem suam diffisi ⁷⁰ ipsi sibi, aut propter reliquorum obtræstationem, ab hujus ordinis conjunctione depulsi, sæpe ex hoc portu se in illos fluctus prope necessario contulerunt. Qui, si ex illa jactatione cursuque populari, bene gesta republica, refe-

Tom. VI.

T runt

⁶⁷ Kal. Jan.] Sensus est: Consul Kal. Jan. debet habere provinciam. At, qui sortietur Galliam citeriorem, in toto consulatu erit sine provincia. Quin etiam Januario & Februario anni subsequentis non habebit provinciam, quæ illi Kal. Mart. repente nascetur, elapso quinquennio lege Vatinia præscripto. Idem.

⁶⁸ Paludatus] Magistratus provinciales ab Urbe proficiscerantur paludati. Idem. Vide Fam. XV. 17.

⁶⁹ Gratis] Quid sit decernere alicui honores gratis, quod ita meritis est, ego sane non intelligo. Qui sunt illi honores, qui gratis dantur? Num qui dantur iis, qui illos non sunt meriti? Nuge. Legendum sine hesitatione cum Grutero, gratis. Si Cæsari tribui-

tis honores, quos meritis est bene gesta republica, grati essis erga illum, qui ejus merita in rempublicam agnoscitis: sin etiam propter hanc causam ei honores eximios decrevistis, ut tantum virum adungeretis ordini senatorio, a quo fuerat averfus, sapientes fuisset ac divini, quia hoc consilium maxime faciebat Ciceronis sententia ad stabilendam & firmendam rempublicam contra machinationes improborum. Græv. Optime: sed Gruterus tamen, gratis, non admittit in contextum.

⁷⁰ Diffisi] Possit per senatum assequi, quæ suæ dignitati debita esse putaverint. Ferratius.

runt adsp̄ctum in curiam, atque huic amplissimā dignitati commendati esse volunt, non modo non repellendi sunt, verum etiam expetendi.

Monemur a fortissimo viro, atque optimo post hominum memoriam consule, ut provideamus, ne ceterior Gallia nobis invitis alicui decernatur, post eos consules, qui nunc erunt designati: perpetuoque⁷¹ posthac ab iis, qui hunc ordinem oppugnent, populari ac turbulenta ratione teneatur. Quam ego plagam etsi non contemno, Patres conscripti, præsertim monitus a sapientissimo consule, & diligentissimo custode pacis & otii, tamen vehementius arbitror pertimescendum, si hominum clarissimorum ac potentissimorum aut honorem minuero, aut studium erga hunc ordinem repudiatio. Nam ut C. Julius omnibus a fenatu eximius, aut novis rebus ornatus, per manus hanc provinciam traderet⁷² ei, cui minime vos velitis: per quem ordinem ipse amplissimam sit gloriam consecutus, ei ne libertatem quidem relinquat, adduci ad suspicandum nullo modo possum. Postremo, quo quisque animo futurus sit, nescio: quid sperem video. Præstare hoc senator debeo, quantum possum, ne quis vir clarus, aut potens, huic ordini jure irasci posse videatur. Atque hoc, si inimicissimus essem C. Cæsari, sentirem tamen reipublicæ causa.

XVII. Sed non alienum esse arbitror, quo minus sæpe aut interpellare a nonnullis, aut tacitorum existimatione reprehendere, explicare breviter, quæ mihi sit ratio & causa cum Cæsare. Ac primum illud tempus familiaritatis & consuetudinis, quæ mihi cum illo, quæ fratri meo, quæ C. Varroni, consobrino nostro, ab omnium nostrum adolescentia fuit, prætermitto. Posteaquam sum penitus in rempublicam ingressus, ita dissenſi ab illo, ut in disjunctione sententiæ conjuncti tamen amicitia maneremus. Consul ille egit eas res, quarum me participem esse voluit: quibus ego si minus assentiebar, tamen illius mihi iudicium gratum esse debebat. Me ille, ut

⁷¹ Perpetuoque] Divinus hic fuit Marcellus. Nam reip̄a anno sequenti per alterum quinquennium a populo Galliam Cæsar obtinuit: post Cæsarem, nec multo post, M.

Antonius: unde bellum civile. Idem.

⁷² Tradat] Invenit, neminem fore, qui Galliam a populo obtinere possit, invito Cæsare. Idem.

quinqueviratum⁷³ acciperem, rogavit: me in tribus sibi conjunctissimis consularibus esse voluit⁷⁴: mihi legationem⁷⁵, quam vellem, quanto cum honore vellem, detulit. Quæ ergo omnia non ingrato animo, sed obstinatione quadam sententiæ repudiavi. Quam sapienter non disputo: multis enim non probabo: constanter quidem, & fortiter certe. Qui cum me firmis opibus contra scelus inimicorum munire, & populares impetus populari præsidio propulsare possem, quamvis excipere fortunam, subire vim atque injuriam malui, quam aut a vestris sanctissimis mentibus dissidere, aut de meo statu declinare. Sed non is solum gratus debet esse, qui accepit beneficium, verum etiam is, cui potestas accipiendi fuit. Ego illa ornamenta, quibus ille me ornabat, decere me, & convenire iis rebus, quas gesseram, non putabam. Illum quidem amico animo me habere eodem loco, quo principem civem, suum generum, sentiebam.

XVIII. Traduxit ad plebem⁷⁶ inimicum meum: sive iratus mihi, quod me secum ne beneficiis quidem videbat posse conjungi: sive exoratus. Ne hæc quidem fuit injuria. Nam postea me, ut sibi essem legatus, non solum suavit, verum etiam rogavit. Ne id quidem accepi: non quo alienum mea dignitate arbitrarer⁷⁷, sed quod tantum reipublicæ sceleris impendere a consulibus proximis non suspicabar.

T 2

Ergo

⁷³ Ut quinqueviratum] Vide Fabricium, in Historia Cic. ad annum 694.

⁷⁴ Me in tribus sibi conjunctissimis consularibus esse voluit:] Præter Ciceronem, qui, sine controversia, tertius est, quinam duo reliqui? Pompejus gener, inquit Manutius, & Piso socii. Manutius assentitur Hotomanus, utriusque Grævius. Sicine Piso consularis dicitur, qui tantum anno sequenti consul fuit? Vellejus Paterculus, lib. II. cap. 44. Cæsare ipsius Consule, inter eum, & Cn. Pompejum, & M. Crassum, inis potentie facticæ. En duo Cæsari conjunctissimi consulares, Pompejus, & Crassus. Cum Ciceronem tertium esse cuperet, ut hic desisteret ab optimatibus, obtinere non potuit. Ferrarius.

⁷⁵ Legationem] Vido ad Attic. lib. II. epist. 19.

⁷⁶ Traduxit ad plebem] P. Clodium, qui,

nisi plebeus & patricio factus fuisset, neque Tribunus plebis esse potuisset, neque Ciceroni nocere. Idem.

⁷⁷ Non quo alienum mea dignitate arbitrarer] Notat hanc sententiam Hotomanus, ut illi alteri repugnantem: Ego illa ornamenta, quibus ille me ornabat, decere me, & convenire iis rebus, quas gesseram, non putabam. Hotomano responderet Cicero: Nihil in iis pugna est. Ego consularis potestatem legatus esse Cæsaris, neque id alienum mea dignitate arbitraber: sed neque illa legatio, neque ornamenta duo alia, quibus ornare me volebat, quinqueviratus, & consularium societates, me decebant, aut conveniebant iis rebus, quas gesseram. Me enim, qui semper in optumatum partibus fuissim, non decebat transire ad populares. Oliverson.

Ergo adhuc magis est mihi verendum, ne mea superbia in illius liberalitate, quam ne illius injuria in nostra amicitia reprehendatur. Ecce illa tempestas⁷⁸, caligo honorum, & subita, atque improvisa formido, tenebræ reipublicæ, ruina, atque incendium civitatis. Terror injectus Cæsari de ejus actis⁷⁹, metus cædis bonis omnibus: consulum scelus, cupiditas, egestas, audacia. Si non sum adjutus: non debuit. Si desertus: sibi fortasse providit. Si etiam oppugnatus, ut quidam aut putant, aut volunt: violata amicitia est, accepti injuriam, inimicus esse debui, non nego. Sed, si idem ille tum me salvum esse voluit, cum vos me ut carissimum filium desiderabatis: & si vos iidem pertinere ad causam illam putabatis, voluntatem C. Cæsaris a salute mea non abhorre: & si illius voluntatis generum ejus habeo testem, qui idem Italiam in municipiis; populum Romanum in concione; vos, mei semper cupidissimos, in Capitolio, ad meam salutem incitavit: si denique Cn. Pompejus idem mihi testis de voluntate Cæsaris, & sponfor est illi de mea: nonne vobis videor & ultimi temporis⁸⁰ recordatione, & proximi memoria, medium illud tristissimum tempus debere, si ex rerum natura non possem evellere, ex animo quidem certe excidere? Ego vero, si mihi non licet per aliquos ita gloriarī, me dolorem atque inimicitias meas reipublicæ concessisse, quod magni cuiusdam hominis, & persipientis videtur: utar hoc, quod non tam ad laudem adipiscendam, quam ad vitandam vituperationem valet, hominem me esse gratum, & non modo tantis beneficiis, sed etiam mediocri hominum benevolentia commoveri.

XIX. A viris fortissimis, & de me optime meritis quibuscumque peto, ut, si ego illos meorum laborum & incommodorum

⁷⁸ Ecce illa tempestas] Hac metaphora congerie notat annum, quem Gabinus & Piso consules, Tribunus plebis P. Clodius, adeo turbulentum, & Ciceroni memorabilem reddiderant. *Fronto Ducens.*

⁷⁹ De ejus actis] Vide Orat. pro Sextio, cap. 7.

⁸⁰ Ultimi temporis] Hoc loco ultimum tempus, est primum; illud nimirum relegen-

ti vestigia, & ut ait Horatius, lib. 1. Sat. VI. 94. *cæcis annis ævum venere peractum* fatagenti, ultimum occurreret. Sic Virgilius, *Æneid.* VII. 49. *Tu sanguinis ultimus auctor*, id est, *primus*, inquit Servius, *Carullus*, IV. 15. *Ultima ex origine*. Quod Virgilio est, *Prima ab origine*. Porro designat Cicerone tempus adolescentiæ, familiaritatisque, & conjunctiōnis suæ cum Cæsare. *Ducens.*

rum participes esse nolui, ne illi me suarum inimicitiarum socium velint esse, præsertim cum mihi iidem illi concesserint⁸¹, ut etiam acta illa Cæsaris, quæ neque oppugnavi antea, neque defendi, meo jam jure possem defendere. Nam summi civitatis viri, quorum ego consilio rempublicam conservavi, & quorum auctoritate illam conjunctionem Cæsaris defugi, Julius leges, & cæteras, illo consule, rogatas; jure latas negant. Iidem illam proscriptionem capitis mei, contra salutem reipublicæ, sed salvis auspiciis rogatum esse dicebant. Itaque vir summa auctoritate, summa eloquentia, dixit graviter, casum illum meum funus esse reipublicæ, sed funus justum & indictum⁸². Mihi ipsi omnino perhonorificum, discessum meum funus dici reipublicæ. Reliqua non reprehendo: sed mihi ad id, quod sentio, assumo. Nam, si illud jure rogatum dicere ausi sunt, quod nullo exemplo fieri potuit, nulla lege licuit, quia nemo de celo servarat⁸³: oblitine erant⁸⁴, tum, cum ille, qui id egerat, plebejus est lege

⁸¹ *Præsertim cum mihi iidem illi concesserint*] Id est, cum fecerint ipsi, ut jure meo possem nunc Cæsaris acta defendere. Cur enim, quod in Clodio faciunt, ego in Cæsare non faciam? Catonem hæc petunt. Is pro prætoris missus in Cyprum fuerat ad res componendas: miserat populum, rogationem tulerat P. Clodius Tribunus plebis. Reversus Cato cepit Clodium tributum acta defendere, quæ Cicerone contendebat esse rescindenda: non enim fieri id poterat, quod Cicerone volebat, quin irrita fierent ea omnia, quæ in Cypro gesserat Cato. Nam si irrita erat lex, quæ Catoni dederat potestatem prætoriam, irrita erant quæcumque fecerat potestate prætoris, quam habebat nullam. De Catonis conjunctione cum Clodio, vide quid scripserit Tullius ad Lentulum, *Fam.* lib. I. epist. 7. & 9. *Idem.*

⁸² *Funus justum & indictum*] Eadem est sententia in Orat. pro domo, cap. 16. Porro *funus indictum*, sive *indivium*, ut scribit Festus, erat id, ad quod per præconem populum evocabatur. Quis autem hic vir fuerit, auctoritate & eloquentia commendabilis, qui hanc protulit sententiam, quærent interpretes; an Cato, Bibulus, Domitius, Marcellus? At quis hoc mortalium scire potest? Catonem excludant; quoniam tum aberat, non-

dum e Cypro reversus, cum ageretur de re-ditu Ciceronis. Cur autem id Cato non dixerit in senatu, cum Cicerone altercans de tribunatu & actis Clodii? Certe quisquis hoc dixit, id, credo, voluit intelligi. Quemadmodum in funibus justis & indictis servantur præscripti ritus, sic in ea rogatione nihil factum esse contra auspicia. *Idem.* Facit hoc quoque quod observavit Henricus Norisius, *Constat. Pisan. Dissert.* III. cap. 1. in funere indictivo nullam fieri vestium publicam mutationem. Venuerant autem Consules in Ciceronis calamitate vestes mutari. Vide Orationem pro Sextio, cap. 14.

⁸³ *Si illud jure rogatum dicere ausi sunt, quod nullo exemplo fieri potuit, nulla lege licuit, quia nemo de celo servarat*] Locum hunc obscurat aliquantisper trajectio vocum, quæ sic ordinandæ sunt: *Si ausi sunt dicere, illud, quod nullo exemplo fieri potuit, nulla lege licuit, jure rogatum esse, quia (cum rogaretur) nemo de celo servarat.* Hoc dicebat Cato de rogatione Clodii adversus Ciceronem. *Ducens.*

⁸⁴ *Oblitine erant*] Vide Orationem pro Domo, cap. 15. In his argumentatur Cicerone ad hominem, ut ajunt, & ex concessis *Idem.*

lege curiata factus, dici de celo esse servatum? qui si plebejus omnino esse non potuit, qui tribunus plebis potuit esse? & , cujus tribunatus si ratus est, nihil est, quod irritum ex actis Cæsaris possit esse: ejus non solum tribunatus, sed etiam perniciosissima res, auspiciorum religione conservata, jure lata videbuntur?

Quare aut vobis statuendum est, legem Æliam manere, legem Fusiam non esse abrogatam, non omnibus factis legem ferri licere: cum lex feratur, de celo servari, obnuntiari, intercedi licere: censorium judicium, ac notionem, & illud morum severissimum magisterium, non esse nefariis legibus de civitate sublatum: si patricius tribunus plebis fuerit, contra leges sacratas: si plebejus, contra auspicia fuisse: aut mihi concedant homines oportet, in rebus bonis non exquirere jura ea, quæ ipsi in perditis non exquirunt, præsertim cum ab illis aliquoties conditio C. Cæsari lata sit, ut easdem res alio modo ferret: qua conditione auspicia requirebant, leges comprobabant: in Clodio auspiciorum ratio sit eadem, leges omnes sint everse ac perditæ civitatis.

XX. Extremum illud est. Ego, si essent inimicitia mihi cum C. Cæsare, tamen hoc tempore reipublicæ consulere, inimicitias in aliud tempus reservare deberem. Possent etiam summorum virorum exemplo inimicitias reipublicæ causa deponere: sed, cum inimicitia fuerint nunquam; opinio injuriæ beneficio sit extincta: sententia mea, Patres conscripti, si dignitas agitur C. Cæsaris, homini tribuam: si honos quidam, senatus concordia consulam: si auctoritas decretorum vestrorum, constantiam ordinis in eodem ornando imperatore servabo: si perpetua ratio Gallici belli, reipublicæ providebo: si aliquid meum privatum officium, me non ingratum esse præstabo. Atque hoc velim probare omnibus, Patres conscripti: sed levissime feram, si forte aut iis minus probaro, qui meum inimicum, repugnante vestra auctoritate, texerunt: aut iis, si qui meum cum inimico suo reditum in gratiam vituperabant, cum ipsi & cum meo, & cum suo inimico in gratiam non dubitarint redire.

EVEN.

EVENTUS.

Piso quidem & Gabinus revocati, retentus quidem Macedonia, Syria vero facta Consul
Cæsar in sua provincia. Submissus in locum lris. Atque ita Pisoni primo quoque tempo-
Gabinii M. Crassus, qui proximis comitiis re successum est, Gabinio non nisi post an-
designatus est Consul cum C. Pompejo: in num, id est, post Crassi & Pompeji consu-
locum Pisonis, Q. Ancharius. Et Prætoriam latum. *Abram.*



PRO